

עיונים בפרשת גִּבְתַּת הַגְּבִיעַ (בראשית מד)

משה צפור

עם תום הכנת המאמר,
נקטפה מאתנו בתנו ורד,
והיא באביב ימיה.
הדברים שלפנינו יהיו
נר זיכרון לנפשה הזכה.

הסיפור על גִּבְתַּת הַגְּבִיעַ מעורר כמה שאלות וכמה תמיהות. הסיפור קצר למדיי, ולכאורה, מהלך הדברים פשוט וברור; אבל כאשר מעיינים בו היטב, אי אפשר שלא להעלות שאלות. על חלק מן השאלות עומדים פרשנים שונים, והוצעו תשובות מגוונות. בדברים שלפנינו רוצים אנו לחזור ולברר את מהלך הדברים בפרוטרוט ואף להציע תובנות משלנו.

- א -

לאחר הסעודה הגדולה שערך המשנה למלך מצרים, הוא יוסף המתנכר

לאֲחִיו, הוא מצווה את אשר על ביתו:

מִלֵּא אֶת-אֲמֹתַחַת הָאֲנָשִׁים אֲכָל כְּאֲשֶׁר יוֹכְלוֹן שְׂאֵת

וְשִׁים קֶסֶף-אִישׁ בְּפִי אֲמֹתַחַתוֹ

וְאֶת-גְּבִיעֵי גְבִיעַ הַקֶּסֶף תִּשִּׂים בְּפִי אֲמֹתַחַת הַקֶּטָן

וְאֶת קֶסֶף שְׁבָרוֹ (מד א-ב).

מלבד האוכל, שהאחים ציפו למצוא באמתחותיהם, הוכנס לשם גם כספם, וכן גביע הכסף של יוסף, שהוכנס לאמתחתו של הקטן. מיהו הקטן? האיש ידע זאת מתוך סדר ישיבתם בסעודה שערך להם יוסף (מג לג). מהו אותו הכסף? הכסף הנוסף שהביאו? כסף המשנה - גם התשלום בעבור התבואה הנרכשת עכשיו וגם הכסף שמצאו בכליהם לאחר בואם מצרימה לראשונה? האם הכסף הוכנס לאמתחותיהם שלא בידיעתם? על כך נעמוד בהמשך.

הוראת יוסף בוצעה. הבוקר אור, והאנשים שולחו לדרכם, יהמה וחמוריהם! הזכרת החמורים נועדה להזכיר לנו את מטענם: המזון שקנו, הכסף והגביע. יוסף מצווה את אשר על ביתו לרדוף אחרי האנשים ולומר באוזניהם דברי כיבושין:

לְמָה שְׁלַמְתֶּם רְעָה תַּחַת טוֹבָה?
 הַלּוֹא זֶה אֲשֶׁר יִשְׁתָּה אֲדֹנָי בּוֹ
 וְהוּא נֶחֱשׂ יִנְחֵשׂ בּוֹ
 הֲרַעְתֶּם אֲשֶׁר עָשִׂיתֶם! (מד ד-ה)

השאלה הרטורית שבה הוא פותח את דבריו היא בגדר גערה או נזיפה; השווה בראשית ג יג; לז י; יונה א י ועוד, וכן להלן, פסוק טו. מן הכתוב משתמע, שהאיש אמר באוזני האחים 'את הדברים האלה' (מד ו). האם רק זאת אמר ולא יותר מזה? האם אמר להם במפורש, שהם חשודים בגנבת הגביע?

- ב -

הקורא את הסיפור וזוכר שיוסף ציווה להטמין באמתחת בנימין את גביע הכסף אשר לו, יודע מיד למה רומזות מילותיו של האיש, קרי אשמה בגנבת הגביע. לא כן האחים, שלא קראו את הפסוקים א-ה. כיצד יכולים האחים לדעת למה יוסף מכוון? מסתבר, שכדרכם של סיפורי התנ"ך, הציטוט אינו בהכרח מילולי, ואינו בהכרח מלא. מתוך תגובת האחים

לדברי הנויפה הללו (פסוק ח), ניכר שהבינו שהם מואשמים בגנבה. הם, כמובן, כופרים באשמה ואף מציעים עונש חמור ביותר שיוטל עליהם אם אשמה זו תוכח. כדי להפריך האשמה מגוחכת זו, הם משתמשים בטיעון לוגי, המבוסס על יקל וחומר:

הן כִּסְף אֲשֶׁר מִצָּאנוּ בְּפִי אִמְתָּחַתֵּינוּ הִשִּׁיבֵנוּ אֵלֶיךָ מֵאֶרֶץ כְּנָעַן
וְאֵיךְ נִגְנַב מִבַּיִת אֲדֹנֶיךָ כִּסְף אוֹ זָהָב? (מד ח)

הטיעון הזה צריך להיות משכנע, שכן לאחר ששבו לארץ כנען, לעולם אי אפשר היה לגלות את היגנבה הזאת, ואף על פי כן טרחו מיזמתם להביא עמם מצרימה את הכסף שמצאו בכליהם. מתוך ביטחונם בחפותם, הם אף מציעים עונש מתאים, חמור מאוד, אשר יושת עליהם אם אכן תימצא בידם הגנבה:

אֲשֶׁר יִמְצָא אֹתוֹ מְעַבְדֶיךָ

וְמֵת,

וְגַם-אֶנְחֵנוּ

נִהְיֶה לְאֲדֹנֶי לְעֲבָדִים (פסוק מט).

מעניין שגם הם אינם אומרים דבר וחצי דבר על מהות החפץ שעל גנבתו או גנבתם הוא מאשים אותם. תמיהה זו רמוזה אצל רמב"ן (בפירושו לפסוק ה), המציין כדלהלן:

לא הזכיר להם הגביע, אבל דבר עמהם כאלו בידוע שהם לקחו הגביע, ולכך אמר: **הלא זה שלקחתם**, הוא **אשר ישתה אדני בו**. גם הם ענו כאילו אינם יודעים מה מבקש: **ואיך נגנב מבית אדניך כסף או זהב?** ואמרו: **אשר ימצא אתו מעבדיך כסף או זהב גנוב, ומת**. וטעם **אשר ישתה אדני בו** - עלילה, להגדיל עליהם האשם, כי הגונב כוס המלך אשר ישתה בו בוזה את המלכות, ולא יועיל כי ירבה שחד ותשלומין.

והוא נחש ינחש בו - כי איננו רוצה שיהיה הכוס שלו לאחרים, וישאל

למנחשים עליו; וזהו שאמר **איש אשר כמוני** (להלן, פסוק טו); וכוונתו לומר, כי על פי המנחשים ידע שהם גבוהו, ולכך רדף אחריהם יותר מכל הבאים בביתו.

מדברי רמב"ן עולה, שבדברי האיש מצויים רמזים ברורים לגביע של יוסף. מדיבורו היה כביכול ברור לו ולהם, שהצד האחר יודע, שהם גבנו את הגביע. אכן את המילים 'נחש ינחש בו' אין רמב"ן מפרש כדרך שתפס המדרש (ב"ר צב ה) ובעקבותיו רש"י (מג לב) ואחרים, שהגביע עצמו שימש כאבזר לניחוש. לדעתו, יש להבין זאת: 'נחש ינחש **אודותיו**', והוא מבסס את פירושו זה על דברי הנזיפה של יוסף, לאחר שנתפסו בקלקלתם והגביע בידם:

הלא ידעתם כי-נחש ינחש איש אשר כמני! (פסוק טו)

כלומר, איך העלו בדעתם, שלא יוכל לנחש ולגלות מי היו הגנבים? אבל באותה שעה לא היה בידו הגביע, ואם כן הוא נחש בדרך אחרת, לא באמצעות הגביע, אלא **אודותיו**.

י' קיל (תורה, נביאים וכתובים - דעת מקרא: בראשית, חלק ג, ירושלים תשס"ג, עמ' קפג) מוסיף ומסביר, שלא הוזכר הגביע במפורש בגלל קדושתו כאבזר פולחני. לדעתו, הגביע שימש כלי לניחוש, ובזה הוא מסביר את עונש המוות המוצע על גונבו (כדרך שגזר יעקב על מי שיימצא שגנב את התרפים; ב' לא ל-לב). ואם כן, לדעתו, המילים 'נחש ינחש בו' משמען: באמצעות הגביע. אולם הסבר זה אינו מספיק, שהרי בהמשך הן האחים והן האיש המצרי מזכירים במפורש את הגביע.

- ג -

טוב מראה עיניים. סידור קטעי המקרא הרלוונטיים בטורים מקבילים¹ מסייע להצגה בהירה של מהלך הדברים. ואנו, אין לנו אלא מה

1. מתוך ספר שאני מכין, המציג בטורים מקבילים את כל קטעי התורה ומקבילותיהם.

שמצוי בכתוב:

מד יז	מד טז	מד י	בר' מד ז-ט
<p>וַיֹּאמֶר:</p> <p>חלילה לי מעשות זאת</p>	<p>וַיֹּאמֶר יְהוָה:</p> <p>מה-נֹאמַר לַאֲדֹנָי</p> <p>מה-גִּדְבַר וְיָמָה-</p> <p>נִצְטַדֵּק? הָאֱלֹהִים</p> <p>מִצָּא אֶת-עֹן עֲבָדֶיךָ</p>	<p>וַיֹּאמֶר:</p> <p>גם-עתה</p> <p>קְדַבְרִיכֶם כֹּן-</p> <p>הוא אֲשֶׁר יִמְצָא</p> <p>אתו יְהִי־הָ לִי</p> <p>עֶבֶד</p> <p>וְאֵתָם</p> <p>תְּהִי־נָקִים</p>	<p>וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו:</p> <p>לְמָה יִדְבַר אֲדֹנָי</p> <p>כְּדַבְרִים הָאֵלֶּה?</p> <p>חלילה לְעַבְדֶיךָ מַעֲשׂוֹת</p> <p>כְּדַבַּר הַזֶּה. הֲוֹן כָּסֶף</p> <p>אֲשֶׁר מִצָּאנוּ בְּפִי</p> <p>אִמְתַּחַת־יָנוּ הַשִּׁיבֹנוּ</p> <p>אֵלֶיךָ מֵאֲרָץ כְּנָעַן וְאֵיךְ</p> <p>נִגְנַב מִבֵּית אֲדֹנֶיךָ כָּסֶף</p> <p>אוֹ זָהָב?</p> <p>אֲשֶׁר יִמְצָא אֹתוֹ</p> <p>מִעַבְדֶיךָ</p> <p>וְמֵת</p> <p>וְגַם-אֲנַחְנוּ</p> <p>נִהְיָ לַאֲדֹנָי לְעַבְדִּים.</p>
<p>הַאִישׁ אֲשֶׁר נִמְצָא</p> <p>הַגִּבְעִיעַ בְּיָדוֹ הוּא</p> <p>יְהִי־לִי עֶבֶד</p> <p>וְאֵתָם -</p> <p>עָלוּ לְשִׁלוֹם אֵל-</p> <p>אֲבִיכֶם.</p>	<p>הֲנַנּוּ</p> <p>עַבְדִּים לַאֲדֹנָי</p> <p>גַּם-אֲנַחְנוּ</p> <p>גַּם אֲשֶׁר-נִמְצָא</p> <p>הַגִּבְעִיעַ בְּיָדוֹ.</p>		

רואים אפוא, כי רק לאחר שנתגלה הגביע בשקו של בנימין, והאחים חוזרים אל בית יוסף קרועי-בגדים, הם מדברים בגלוי על **גביע**:

הֲנַנּוּ עַבְדִּים לַאֲדֹנָי...

גַּם אֲשֶׁר-נִמְצָא הַגִּבְעִיעַ בְּיָדוֹ (פסוק טז).

גם השליט המצרי מדבר במפורש על הגביע:

הַאִישׁ אֲשֶׁר נִמְצָא הַגִּבְעִיעַ בְּיָדוֹ הוּא יְהִי־לִי עֶבֶד (פסוק יז).

מכאן משמע, שקודם לכן לא הבינו האחים, שמדובר בגנבת גביע דווקא, אלא רק שמדובר בגנבה מכוערת ובמעשה מחפיר, אשר עורר את חמתו של המושל המצרי. מהו החפץ שנגנב - אין האיש אומר. מכאן, שמתחילה באמת נראה היה להם שמאשימים אותם באופן כללי בגנבה, אם כי לא ברור להם, מהו החפץ שהם חשודים בגנבתו. הם נתפסים כקלפטומנים: בכל פעם שהם יוצאים מבית ממכר-התבואה, אי אפשר להם מבלי שבאותה הזדמנות יגנבו משהו. ואיך אפוא יתבארו מילותיו של האיש המצרי, 'קְלוֹא זֶה אֲשֶׁר יִשְׁתָּה אֶדְנִי בּוֹ (וְהוּא נָחַשׁ יִנְחַשׁ בּוֹ)' (פסוק ה), אם לא כרמז ברור אל הגביע? אבל ניתן להבין זאת באופן אחר: הרמז אינו אל הגביע כאובייקט הגנבה, אלא כאמצעי הניחוש (הנמצא גם עתה בידי יוסף!), שבעזרתו יוכל לגלות את החפץ המסוים יקר הערך שנגנב, ומי הם הגנבים. רק לאחר שהאיש המצרי שלף את הגביע מתוך שקו של בנימין לעיני האחים הנדהמים, הוברר להם, מהו החפץ שאודותיו מדבר האיש, ומעתה כולם מדברים בצורה גלויה על הגביע הגנוב.

ראוי לציין, שהתלבטות בשאלה הנידונה משתקפת כבר בתרגום השבעים, הוא התרגום הקדום ליוונית, שנוצר למעלה משלוש מאות שנה לפני חורבן בית שני. לאחר דברי הגערה, 'למה שלמתם רעה תחת טובה', נמצאות בתרגום השבעים המילים הבאות: 'למה גנבתם ממני את גביע הכסף, אשר ניתן להעביר ללשון מקראית: 'למה גנבתם את גביע הכסף אשר ליוזי² אף ייתכן, שאת המילים הללו מצא המתרגם בטקסט העברי שעמד לנגד עיניו.³ וכך מהלך השיחה בין המצרי והאחים עולה היטב: הם

2. ראה מי צפור, **תרגום השבעים לספר בראשית** (רמת-גן תשס"ו), עמ' 540. הנוסח של התרגום הזה, שהוא הרווח והמקובל כנוסח הירשמי של תרגום השבעים, אינו זהה עם הנוסח שאליו התייחסו חז"ל במגילה ט ע"א והמקבילות, ויש הבדלים ניכרים ביניהם; ראה שם, עמ' 11 והספרות המובאת שם.

3. כידוע, בשלהי ימי בית שני רווחו בקרב הציבור טקסטים 'עממיים' של המקרא, כגון אלה שנתגלו לפני כשישים שנה במדבר יהודה, קומראן וסביבותיה, ובתוכם שינויים מסוגים שונים מן הנוסח הירשמי, נוסח המסורה, ובכללם הרחבות.

יודעים בדיוק במה הם נאשמים. ללא ספק, המילים הללו הן תוספת מאוחרת לשם הקלה, אך לאור דיונו כאן, אין כל צורך בשיפורי הזה.

בין כך ובין כך, האיש המצרי עצמו מוכן להסתפק בענישה חמורה פחות, הענשת הגנב בלבד:

אֲשֶׁר יִמָּצָא אֹתוֹ
 יִהְיֶה-לִּי עֶבֶד
 וְאַתֶּם
 תִּהְיוּ נְקִיִּים (פסוק ז).

לענישת גנב בעבדות השווה שמות כב ב. אכן חוק התורה אינו קובע זאת כעונש מוחלט, אלא רק כאמצעי תשלום תמורת הגנבה, אם אין לגנב במה לשלם: 'שֶׁלֶם יְשָׁלֶם; אִם-אֵין לוֹ - וְנִמְכַר בְּגִבְתוֹ'.

הכתוב מקצר ואינו מספר, האם מלכתחילה יוסף נתן לאשר על ביתו הנחיות נוספות בקשר לעריכת חיפוש ומציאת האשמים, מה עליו לעשות אז, איך ינהג בהתאם לתגובות מסוג אחד או מסוג אחר של האחים. הדעת נותנת, שיוסף נתן לו את ההנחיות הדרושות. ואכן מאוחר יותר, כאשר השיפוט עבר לידי של יוסף (מד טו-יז), פסק דינו היה דומה לזה שקבע האיש אשר על ביתו. האם שיתף אותו גם בשיקולים שהנחו אותו? על כך נראה בהמשך.

- ד -

ועתה נערך חיפוש באמתחותיהם. החיפוש נערך בצורה מתוחכמת: בגדול החל ובקטן כילה (פסוק יב), וכל זה כדי למנוע את החשד שהיה מתעורר, אילו היה פותח ומחפש אצל הקטן. גם תיאור זה מעורר תהיות. לפשטו על עניין, בדק אותם לפי סדר גילם, מן הגדול ועד הקטן, וכנראה זכר אותם לפי סדר ישיבתם בסעודה, 'הבכור כבכורתו והצעיר כצעירתו'

(מג לג), ואין זה חשוב, מי הוא שקבע להם את סדר הישיבה (ראו למשל ב"ר צב, ה ורש"י - לעומת רשב"ם, רד"ק ורלב"ג). אכן עריכת חיפוש בסדר כזה עלולה לעורר חשד, שהעניין הוא עלילה. יש מבארים שחיפש רק אצל הגדול ואצל הקטן בלבד (השווה: קיל, דעת מקרא, עמ' קפד הערה 2), אך ספק אם זה תואם את הביטוי 'בגדול החל ובקטן כלה'. ועוד תמיהה: מדוע צריך היה להתחיל בגדול דווקא, הרי העיקר היה שבדיקתו של בנימין תהיה באחרונה, ולא חשוב מה יהא סדרם של כל האחרים. אדרבה, פתיחה בגדול דווקא וסיום בקטן וגילוי הגביע אצלו עשויים לעורר חשד (השווה לשון רש"י בפירושו לפסוק יט: 'בעלילה באת עלינו'). נראה אפוא, שאמנם פתח בגדול, אבל לא המשיך על פי סדר הגיל, אלא בצורה אקראית, וסיים בקטן.

עוד לפני שנמצא הגביע, נתגלה כסף באמתחותיהם. נשים לב, שאין שום התייחסות לגילוי הכסף, אין שום קריאת הפתעה או תדהמה, לא של האחים ולא של האיש המצרי. אין הוא מעיר דבר ביחס לכסף, בשונה ממה שנאמר להם ביחס לכסף הראשון:

אֶל-תִּירָאוּ

אֱלֹהֵיכֶם וְאֱלֹהֵי אֲבִיכֶם נָתַן לָכֶם מִטְמוֹן בְּאִמְתְּחוֹתֵיכֶם

כִּסְפְּכֶם בָּא אֵלַי (מג כג).

העובדה שלא קרה דבר מכל זה מלמדת, שהכסף שנמצא אצלם, לא היה בו פגם. בזה יש תשובה על שאלה אחרת העשויה להישאל בקשר לכסף שנמצא באמתחותיהם בפעם הראשונה, והובא עמם מצרימה. כאמור, האיש המצרי ניקה אותם אז מכל חשד. הוא הצהיר, שאת התשלום עבור התבואה קיבל במלואו, והכסף שנמצא באמתחותיהם הוא מטמון שא-לוהיהם נתן להם, ואין מסופר מה עשו באותו כסף. לא נאמר אם נמסר לידי האיש המצרי או פקידו הממונה, יחד עם התשלום תמורת התבואה אשר יקבלו עכשיו, או אולי נשאר בידיהם של האחים. נראה שהתפיסה

הראשונה היא עיקר, וכאשר מילאו את שקיהם של האחים במזון (מד א), שמו בתוכם גם את הכסף העודף, זה שא-לוהיהם העניק להם, והוא שייד אפוא להם.

- ה -

משנתגלתה הגנבה באמתחת בנימין, והאחים נתגלו בקלונם, נאלצו לחזור העירה כדי לעמוד לדין לפני אדון הארץ, שאת גביע הכסף שלו גנבו, כביכול, והוא נוזף בהם:

מַה-הַמַּעֲשֶׂה הַזֶּה אֲשֶׁר עָשִׂיתֶם?

הֲלוֹא יָדַעְתֶּם כִּי-נָחַשׁ יִנְחֹשׁ אִישׁ אֲשֶׁר כָּמְנִי! (מד טו)

כפי שביארנו לעיל, הכוונה כאן אינה לניחוש בגביע עצמו, אלא אודות הגביע, בידי מי הוא. דבריו אלה סוגרים את המעגל. הפרשה מתחילה בהוראות שנתן יוסף לאשר על ביתו על הכנת המלכודת לאחים ובמילים אשר שם בפיו:

לְמַה שִׁלַּמְתֶּם רְעָה פֶּתַח טוֹבָה?

הֲלוֹא זֶה אֲשֶׁר יִשְׁתֶּה אֲדָנִי בּוֹ

וְהוּא נָחַשׁ יִנְחֹשׁ בּוֹ

הֲרַעַתֶּם אֲשֶׁר עָשִׂיתֶם! (מד ד-ה)

יהודה ממהר להודות בעובדות, אם כי אינו מודה באשמה:

מַה-נֹּאמַר לְאֲדָנִי

מַה-נִּדְבַר וּמַה-נִּצְטַדֵּק?

הָאֱלֹהִים מָצָא אֶת-עוֹן עֲבָדֶיךָ (פסוק טז).

כאילו 'האלהים' אנה לידוי (שמי' כא יג). דבריו אלה דומים לדברי האחים, כאשר לראשונה נתגלה בכליהם הכסף, אשר צריך היה להימצא בידי האדון המצרף:

מה-זאת עֲשֵׂה אֱלֹהִים לָנוּ? (פסוק טז).

בעבר נתן להם מטמון באמתחותיהם; עתה הסגיר את גורלם בידי האדון המצרי. אין בידי האדם יכולת לפעול כנגד רצונו. מי יאמר לו 'מה תעשה?' מתוך הכנעה גמורה מקבל יהודה עליו ועל האחים נשיאה קולקטיבית בעונש:

הֲנָנוּ עֲבָדִים לְאֲדֹנָי

גַּם-אֲנַחְנוּ

גַּם אֲשֶׁר-נִמְצָא הַגִּבִּיעַ בְּיָדוֹ (פסוק טז).

אך תוך כדי כך הוא גם 'מוחק' את עונש המוות שהציעו האחים קודם לכן בפחזותם להטיל על 'אשר ימצא בידו'. אכן גזר דינו של אשר על הבית היה מחמיר פחות: אשר נמצא הגביע בידו יהיה עבד, ואילו האחרים יהיו נקיים (פסוק י); זהו הדבר שרצה יהודה למנוע. אם יציע זאת, האדון מן הסתם יסכים, הם ייאלצו לשוב אל אביהם ללא אחיהם הקטן עמם, ואז יקרה האסון שעליו ידבר אחר כך (כח-לא). לכן הוא כורך את גורל כולם באותו צרור; הוא מוסר את גורל כולם בידי האדון מתוך כניעה לרצון הא-לוהים.

ואולם האדון המצרי, ברוב נדיבותו, דוחה את הצעתו של יהודה:
חֲלִילָה לִי מַעֲשׂוֹת זֹאת (פסוק יז).

וכך כנגד דברי האחים הטוענים שהם חפים מפשע:
חֲלִילָה לְעַבְדֶּיךָ מַעֲשׂוֹת כַּדְּבַר הַזֶּה (מד ז),

באים דברי השליט המצרי, הטוען שגם הוא לא יעשה מעשי פשע, אף על פי שהיה זה העונש אשר הציעו האחים עצמם (השווה דבריו בעבר: מב יח). הוא חוזר וקובע, שהעונש הראוי הוא כפי שאמר להם כבר קודם לכן האיש אשר על ביתו:

הָאִישׁ אֲשֶׁר נִמְצָא הַגְּבִיעַ בְּיָדוֹ הוּא יְהִיָּה-לִי עֶבֶד
וְאַתֶּם - עָלוּ לְשָׁלוֹם אֶל-אֲבִיכֶם!

עם זאת יש הבדל בין דבריו אלה של יוסף לאחים לבין מה שאמר להם רב ביתו: 'ואתם תהיו נקיים', כלומר, חופשיים לנפשכם, ואת אחיכם הגנב תשאירו כאן להיות עבד במצרים. יוסף מדגיש גם את שובם של כל העשרה לשלום כדי להתאחד עם אביהם.

- 1 -

מן הסתם סבר יוסף, שהאחים אכן יעשו כך, שהרי הוא לא יכול היה לדעת, מה יהודה עומד לומר; היה זה נאום בלתי צפוי, אשר גרם ליוסף תפנית ומהפך בתכניותיו. השאלה המרכזית, מדוע נהג יוסף כפי שנהג, מה רצה להשיג, מדוע לא ניסה במשך כל השנים הללו מאז עלה לגדולה ליצור קשר עם אביו ולהודיע לו שהוא חי - ראוייה לדיון נפרד, ובזאת עסקו הוגי דעות ודרשנים בכל הדורות,⁴ ולא נעסוק בכך במסגרת זו. מכל מקום, הכתוב אינו נותן כל רמז לתשובות. אין אנו יכולים לדעת מה בנבכי נפשו של יוסף, אלא רק לנסות להסיק מתוך דבריו של יוסף ומעשיו. ברור לחלוטין, שהמפגש עם אחיו לאחר יותר מעשרים שנות ניתוק היה בלתי צפוי, ורק לאחר שהשתחוו לו ארצה, זכר יוסף את החלומות אשר חלם להם (מב ט).

4. ראה במיוחד: אי סימון, 'הפרשן ניכר לא רק בשיטתו אלא גם בשאלותיו', י' ארנד ואחרים (עורכים), פרקי נחמה, ספר זכרון לנחמה ליבוביץ, ירושלים תשס"א, עמ' 241-246 (במיוחד 244-246). במאמרו זה סוקר פרופ' סימון דעות שהובעו החל מחיבורים של שלהי ימי בית שני (ספר היובלים, צוואות השבטים, פילון האלכסנדרוני), ועד לפרשני המאה החמש-עשרה. ראה גם הפרק 'יוסף ואחיו - סיפור של השתנות'. בראשית פרקים לז-ג, בספרו של סימון, בקש שלום ורדפהו: שאלות השעה באור המקרא, המקרא באור שאלות השעה, תל-אביב 2002, בעיקר עמ' 70-81. מבין האחרונים יש לציין במיוחד את מאמרו החשוב של הרב יואל בן-נון, 'הפילוג והאחדות - כפל הטעות המרה והלם הגילוי: מפני מה לא שלח יוסף (שליח) אל אביו?', מגדים א (תשמ"ו), עמ' 20-31.

חדשים ללא כל קשר לעברו בארץ כנען, ועל כך מעידים גם השמות שהעניק לשני בניו (מא נא-נב). ייתכן שיוסף גם היה סבור, שאביו מאמין שאינו עוד בין החיים, וכבר קיבל עליו תנחומים, וספק אם הרבה לחשוב על אביו הזקן. המפגש הבלתי צפוי עם אחיו עורר אצלו זיכרונות, לאו-דווקא רגשי אחווה, כלפי אחיו בני אביו. לאכזבתו, האחד שהיה לו קשר רגשי אתו, בנימין אחיו בן אמו, לא הובא אתם. כדי לאלץ אותם להביא את בנימין אליו, השאיר אצלו את אחד האחים כבן ערובה, ואת האחרים הוא משלח לדרכם ועמם המזון הדרוש לכלכלת משפחתם (מב טו-כ). עובר פרק זמן ארוך, והאחים אינם באים לשחרר את בן הערובה. אך הרעב הכבד עשה את שלו, והנה הם מגיעים שוב למצרים, ואתם, לשמחתו של יוסף, גם אחיו הצעיר בנימין. עתה מחפש יוסף דרך לעכב את בנימין אצלו, והנה נמצאה הדרך: בנימין יעוכב אצלו, כביכול, בתור גנב הנידון להיות עבד למי שהיה קרבן הגנבה.

מתוך דברי יוסף (מד יז) נראה, שכוונתו הייתה לשלח את יתר האחים מעל פניו, כדרך שעשה בפעם הראשונה, כשעצר את שמעון ושילח את האחרים, והפעם שלא על מנת לראותם עוד. לא הייתה לו כל כוונה להתוודע אליהם. וכשם שבפעם הקודמת הלכו והשאירו מאחריהם את שמעון, כך חשב, יעשו גם הפעם: יעלו לשלום אל אביהם וישאירו כאן את בנימין. יוסף, כמובן, דואג לכל מחסורו של אביו ובני ביתו: הם יקחו אתם את שבר רעבון ביתם, והם אשר יסעדו את האב הזקן, וכך הכול יבוא על מקומו בשלום, כביכול. לאחר הכול, הגביע נמצא בכליו של בנימין.⁵ אך כאן בא נאומו המרגש של יהודה ושינה את פני הדברים. שני יסודות בנאומו הם שפעלו על יוסף; האחד:

5. אין לשלול את הגישה, שכוונת יוסף הייתה להעמיד במבחן את אָחיו, האם איבתם לבניה של רחל עודנה כשהייתה; כשנוכח לדעת, שהאווירה המשפחתית השתנתה לחלוטין, ויהודה מוכן למסור את נפשו על אָחיו, נפתחה הדרך להתפייסות. ראה, למשל, אצל סימון בשני מאמריו הנזכרים לעיל. אך האם עולים הדברים מתוך הכתוב? ועוד, האם דאגתו של יהודה הייתה לבנימין בן רחל או בראש ובראשונה לשלום אביו?

ועתה כבאי אל-עבדך אבי והנער איננו אתנו, ונפשו קשורה בנפשו,
 והיה כראותו כי-אין הנער - נמת
 והורידו עבדיך את-שיבת עבדך אבינו בנגון שאלה...
 כי-איך אעלה אל-אבי והנער איננו אתי?
 פן אראה ברע אשר ימצא את-אבי (מד ל-לא; לד)

מה חש יוסף למשמע הדברים? יוסף, הבן המפונק, אשר עד עתה לא הרבה אולי לחשוב על מה שעובר על אביו כל הימים (השווה לו לה), מבין עתה את עומק רגשותיו של אב, שרוצה בבניו אתו לא רק ילכלכל את שיבתו (השווה רות ד טו) - כי לשם כך יצלחו יפה עשרת בניו הנותרים, אשר יוסף בנדיבותו מוכן להשאיר לו. אך לא בזה מתמצה הקשר של אב לילדיו! יוסף מתחיל לפקפק, אם הוא נוהג נכון בכך שהוא מפריד את בנימין מאביו, רק כדי שיהיה לצדו. אך אין זה מביא אותו לשבור את הקיר שבינו לבין האחים; ואולי יחוס על האב הזקן וירשה לבנימין לשוב אל אביו?⁶ יש להפריד, כמובן, בין מחשבותיו ותחושותיו של יוסף לבין שיקוליו של יהודה, שאינו יודע שהוא מדבר אל אחיו יוסף. האם דיבורים רגשניים כאלה ירככו את לבו של המצרי, שכבר בעבר הוכיח את קשיחות לבו? והרי צריך גם להטיל עונש חמור על הגנבה!
 וכאן בא המרכיב השני בנאומו, שבו מוצע לאדון המצרי פתרון מעשי ויעיל:

ועתה ישב-נא עבדך תחת הנער עבד לאדני
 והנער יעל עם-אחיו (פסוק לג).

6. הקורא יודע - אך לא יוסף - מה קרה כאשר שבו אל אביהם ושמעון איננו אתם, ומה חש אז אביהם (מב לד; מג יד - כוונתו לשמעון!). בנאומו יהודה עובר בשתיקה על כך ועל פרשת החשד בריגול.

אולם המצרי, שאינו אלא יוסף, שומע בהצעה זו דברים אחרים: יהודה מפגין עתה מסירות נפש עצומה, וזאת למען בנה האחר של רחל, שלאחר היעלמותו של אחיו יוסף, הופך להיות מושא אהבתו ודאגתו של אביהם (כך מעיד יהודה עצמו; פסוקים כז-כח)! על הצעה אצילית כזו ודאי לא חשב יוסף, ודברים אלה גרמו למהפך בחשיבתו. הוא אשר עדיין חי באותם ימים רחוקים, כאשר אחיו התאכזרו אליו, לומד שהרבה דברים השתנו מאז. בניגוד לתכניותיו, פרץ רגשותיו גובר עליו, ומתוך הבכי שעלה מגרונו הוא מצליח לקרוא: 'אני יוסף אחיכם!'.